

Pukovnik prof. dr

MENSUR IBRAHIMPAŠIĆ

Rat kao sastavni deo politike

Da li je Klauzeviceva definicija i danas dovoljna

Ako se imaju u vidu razvojnost pojmova i vreme kada je Klauzevic definisao rat kao produženje politike drugim sredstvima, postavlja se kao značajno i aktuelno teorijsko-metodološko pitanje: da li je sadržaj te definicije dovoljan za objašnjenje rata kao *savremenog* oblika društvenih sukoba? Polaznu osnovu za odgovor na ovo pitanje nalazimo u dijalektičkoj elementarnoj logici. Ona, naime, kaže da sadržaj nekog pojma — koji je u određenom vremenu metodološki korektno izražavao suštinu pojave na koju se odnosi — postaje nedovoljan u dva slučaja: (1) kada nova saznanja omoguće uočavanje neke suštinske karakteristike pojave koja je za dotadašnja saznanja bila nedostupna i (2) kada se u samoj pojavi dese promene koje imaju za posledicu da neka karakteristika te pojave, koja ranije nije imala značenje suštinske karakteristike, postaje takva karakteristika.

Posmatrajući *savremenu* društvenu stvarnost nalazimo u njoj više činjenica relevantnih za rat koje u vreme Klauzevica (kasnije i Lenjina) nisu kao takve uopšte postojale, ili nisu imale značenje koje imaju danas. Takve činjenice su, na primer: postojanje nuklearnog i drugog oružja za masovno uništavanje svetskih kataklizmičkih razmera, nedeljivost mira, detant, ravnoteža snaga, vojnoindustrijski kompleksi, kvalitativno nove mogućnosti otpočinjanja ratnih operacija, dominacija vojnih istraživanja u nauci.

I pored uvažavanja velike naučne vrednosti koju je Klauzeviceva definicija imala i danas ima za objašnjenje društvene suštine

rata, takve činjenice obavezuju da postavimo *pitanje o njenoj dovoljnosti danas*. Jer, ukoliko su navedene činjenice imale za posledicu da je neka karakteristika rata kao oblika društvenog sukoba, koja nije imala značenje njegove suštinske karakteristike, poprimila to značenje, radi se o slučaju promene u ratu kao pojavi koja zahteva primerenu promenu (dopunu) sadržaja pojma kojim ga naučno, teorijski određujemo.

Prema tome, pitanje glasi: da li se takva promena desila u ratu kao društvenoj pojavi? Mi smatramo da jeste i da se ona sastoji u tome što je u današnjem svetu odnos rata i politike obogaćen *kvalitativno novim vidom uticaja rata na politiku*.

Naime, i u vremenu u kome je Klauzevic definisao rat kao produženje politike drugim sredstvima, rat nije bio samo to. Bio je on činilac politike i tada. Klauzevicu nije promakla ta činjenica. On nju uviđa i piše o uticaju rata na politiku, naročito obraćajući pažnju na činjenicu da politika mora uvažavati zakonitosti oružane borbe kao posebnu vrstu društvenih zakonitosti. A kada se uticaj rata na politiku posmatra samo u toj relaciji, taj uticaj ostaje samo aspekt rata kao produženja politike. Zbog toga je za Klauzevica određenje rata kao produženja politike drugim sredstvima bilo dovoljno.

Zajedničko je obeležje navedenih činjenica savremene stvarnosti relevantnih za rat — koje u vreme Klauzevica nisu postojale ni u ljudskoj mašti — da na *bitno nov način* obogaćuju uticaj rata na politiku. Naime, u današnjoj stvarnosti rat je i nadalje produženje politike nasilnim sredstvima, tj. oružanom borbom. To je moguće dokazati na svakom pojedinačnom primeru savremenih ratnih sukoba. Ali, ako se imaju u vidu navedene činjenice, takav način postojanja rata *nije više jedini bitni način* njegovog postojanja kao društvene pojave. Pod uticajem tih činjenica nastao je još *jedan bitan način* ispoljavanja rata kao društvene pojave, to jest njegovo *svakodnevno uticanje kao moguće (virtuelne) pojave na politiku*, što znači kao neposredna mogućna upotreba savremenog oružja u razrešavanju društvenih protivurečnosti. To je njegova nova suštinska karakteristika po kojoj postaje *sastavni deo politike*.

Klauzeviceva definicija svojim sadržajem ne obuhvata tu karakteristiku rata kao savremene društvene pojave, pa je stoga nepotpuna. Njena velika teorijsko-metodološka, pa i heuristička, vrednost je bila u tome što je, otkrivajući političnost suštine rata, omogućila naučni uvid u međusobnu uslovljenost političke i vojne delatnosti (naročito oružane borbe) kao posebnih vrsta ljudske delat-

nosti. Pri tome, ona je težište stavljala na dve relacije te uslovljenosti: na društveno-političku determinisanost osnovnih faktora rata i na uvažavanje zakonitosti oružane borbe od strane politike. To je imalo za rezultat da su utvrđivanje društveno-političke determinisanosti faktora oružane borbe i utvrđivanje zakonitosti njenog vođenja bili dovoljan teorijsko-hipotetički okvir za naučnu opservaciju rata kao društvene pojave.

Njena današnja teorijsko-metodološka i heuristička nedovoljnost je u tome što ostvarivanje uvida u te dve relacije međusobnog odnosa politike i oružane borbe — iako i danas izuzetno značajno — nije dovoljno za savremenu naučnu opservaciju rata kao oblika i sredstva razrešavanja društvenih protivrečnosti, jer rat kao mogućna pojava, odnosno kao mogućnost upotrebe savremenih sredstava za vođenje rata uslovljava postojanje za čoveka i društvo više bitnih problema nepoznatih prethodnim epohama. To su, pre svega: neposredna opasnost fizičkog samouništenja ljudskog roda, trka u naoružavanju kao ratna napetost međunarodnih odnosa i bitno ograničenje ekonomskog i civilizacijskog razvoja ljudskog društva uopšte, proizvodnja i prodaja oružja kao novi značajni oblici političke i ekonomske hegemonije, politizacija i porast društvene moći vojnih institucija kao opšta karakteristika savremenog sveta, obrazovanje i delovanje mamutskih nadnacionalnih vojnih sistema kao značajnih činilaca političkih i ekonomskih međunarodnih odnosa, vođenje hladnog i specijalnog rata, mogućnost da greške u funkcionisanju tehničkih vojnoblokovskih sistema budu povod za otpočinjanje ratnih dejstava, čak i svetskih razmera.

Svi ti problemi su dokaz da živimo u vremenu kada oružje nije značajno samo kao sredstvo produženja politike; ono je postalo političko sredstvo i na drugi način: samim mogućnostima sadržanim u njemu, što će reći sredstvo politike i kada ne »progovara«, sredstvo uspostavljanja međunarodnih i drugih društvenih odnosa i bez rata (oružane borbe) na delu, pa kao takvo sastavni deo politike. To istorijski novo obeležje oružja kao sredstva politike nametnulo je progresivnim snagama čovečanstva kontroverznu dijalektiku života: moraju da se bore za prevazilaženje rata kao oblika razrešavanja društvenih protivrečnosti, da rade i žive kao da rata nikada neće biti, a u isto vreme da se za njega pripremaju kao da će sutra izbiti.

Današnja marksistička misao o ratu, da bi se potvrđivala kao marksistička, mora uzimati u obzir tu bitnu dijalektičku kontroverzu savremenog sveta kao najopštiji teorijsko-hipotetički okvir istraživanja i objašnjavanja rata kao savremene društvene pojave

s ciljem utvrđivanja društvenih snaga pozvanih da razreše tu kontroverzu, objektivnih mogućnosti za njeno razrešavanje i utvrđivanja puteva i sredstava kojima bi se to ostvarilo.

To je ne samo najznačajniji već i najhitniji zadatak, jer unutrašnja napetost te kontroverze je takvog karaktera i stepena da sadrži neposrednu opasnost da se plodovi čovekove svesne, svrshodne proizvodne delatnosti u tolikoj meri od njega otuđe i osamostale da se jave kao sila nad kojom gubi kontrolu, pa ga ona — iako njegovo delo — negira kao prirodno i istorično biće.

To je, mora se priznati, suštinski drukčiji filozofski i naučni kontekst razmatranja rata od onog u kojim je to Klauzevic činio. Iz njega za današnju marksističku vojnu nauku proizlazi zahtev drukčije problematizacije rata kao oblika društvenog sukoba. Razlika nije u tome što bi se menjao njen predmet, pitanje na koje ona odgovara: kako voditi rat. Na to pitanje ona i danas odgovara i po tome i jeste vojna nauka. Ali, menja se način na koji ona to čini. Ona to čini u kontekstu traženja odgovora na pitanja kojima se vojna nauka nije bavila u vreme Klauzevica, pa ni u vreme Marksa, Engelsa i Lenjina, kao što su: kako nadvladati oružje kao silu nad kojom čovek gubi kontrolu, pa ga ona negira kao ljudsko biće; kako prevladati proizvodnju i prodaju oružja kao sve značajniji oblik političke i ekonomske hegemonije; kako prevazići trku u naoružavanju kao ishodište krajnje zaoštrenosti i ratne napetosti međunarodnih odnosa i kao najveće ograničenje civilizacijskog razvoja čovečanstva; kako se boriti za svetski mir kao nužan i najpovoljniji uslov ljudskog progressa i revolucionarnog menjanja sveta; kako izgrađivati vojnu organizaciju i ratnu veštinu mira radi, a ne rata radi, tj. kako agresiju učiniti neisplativim, istorijski preživelim načinom ostvarivanja ciljeva politike; šta činiti za prevazilaženje rata kao oblika i sredstva razrešavanja društvenih protivrečnosti. Dakle, *mir*, ali ne samo kao stanje bez vođenja oružane borbe, već kao istorijsko prevazilaženje rata kao oblika društvenog sukoba i *razotuđivanje vojne sile* — jesu paradigme takve opšte teorijske problematizacije rata. Definisanje rata ne samo kao produžetka politike nasilnim sredstvima već i kao njenog sastavnog dela, mislimo, vodi takvom teorijsko-metodološkom pristupu naučne marksističke opservacije rata kao savremene društvene pojave.

Odmah treba reći da ovaj zaključak može izazvati i neka sporna metodološka pitanja. Tako, na prvi pogled čini se da se time zamagljuje razlika između rata i drugih oblika društvenih sukoba. Ali do toga ne mora doći. Oružana borba je *diferencija specifična* rata u odnosu na ostale oblike društvenih sukoba. Kada se rat de-

finiše kao produženje politike nasilnim sredstvima, ta se diferencija specifika javlja kao aktuelan čin, kao vođenje oružane borbe. Kada rat posmatramo kao sastavni deo politike, oružana borba ostaje njego-va diferencija specifika ne u vidu njenog vođenja, već u vidu neposredne pretnje da se upotrebom oružja ostvaruju politički ciljevi i u vidu raznih vrsta aktivnosti koje omogućavaju ostvarenje te pretnje.

Na primer, šta je detant, njegovo narušavanje i borba za njegovo održavanje? Ništa drugo već politika čiji je sadržaj rat kao neposredna realna mogućnost. Šta je trka u naoružavanju nego stalna neposredna ratna napetost, stalno međusobno suprotstavljanje oružja suparničkih blokova spremnih za otvaranje vatre, kao nerazdvojni deo celine blokovske politike. Šta je hladni rat nego oblik takvog međusobnog *oružanog* suprotstavljanja, odnosno međusobnog odnošenja država u kojem je oružje glavno sredstvo politike, iako ostaje neupotrebljeno. A čim je u međusobnom odnošenju država oružje glavno sredstvo tog odnošenja, takav odnos je u suštini — rat.

Takođe, kao sporno, može se postaviti i pitanje da li ovakav pristup zamagljuje — pa možda i ukida — razliku između pojmova rat i vojna sila. Štaviše, može izgledati celishodno da se sve ono što je ovde smatrano fenomenologijom virtuelnog postojanja rata, odnosno fenomenologijom rata kao sastavnog dela politike, smatra pojavnim oblicima vojne sile, jer ni za koga nije sporno da vojna sila postoji i kada se ne vode ratovi.

Ali time postupak ne bi bio jasniji. Naprotiv, time bismo, sa stanovišta marksističkog metoda, mogli upasti u zamku da prihvatimo silu kao rodni pojam za politiku i rat, zamku u koju je upao Diring. A hijerarhija tih pojmova je upravo obrnuta: politika, kao koncentrisani izraz ekonomije, rodni je pojam za rat i vojnu silu, to jest oni su iz nje izvedeni pojmovi. Kao iz politike izveden pojam, rat je — *društveni odnos*, a vojna sila — *sposobnost* države kao društvene zajednice, ili društvene grupe kao političkog subjekta, da se koristi (aktuelno ili potencijalno) postojećim demografskim, političkim, ekonomskim, materijalnim, tehničkim, duhovnim i prirodnim mogućnostima za vođenje oružane borbe radi ostvarivanja svojih ciljeva. Prema tome, vojna sila je svojstvo i sredstvo subjekata tog društvenog odnosa. Ne proizlazi taj odnos iz vojne sile, već obrnuto — ona proizlazi iz tog odnosa. Činjenice o kojima je bilo reči nisu u krajnjoj liniji proizvod vojne sile, već savremenih političkih odnosa. To ne znači da u njima nije sadržana i vojna

sila. Ona je u njima sadržana u vidu postojanja posebnih, vojnih institucija i u vidu sposobnosti država, ili društvenih grupa kao političkih subjekata, da se (potencijalno ili aktuelno) za vođenje oružane borbe koriste tim i drugim institucijama i svim navedenim mogućnostima radi ostvarivanja političkih ciljeva, ali uvek kao izraz tih odnosa.

Činjenica da vojne institucije, kao opredmećena vojna sila, ne ostaju puko sredstvo politike, već prerastaju u političke subjekte, potvrđuje više da potiču iz političkih odnosa. Zbog toga njihovu prirodu i društvenu ulogu moguće je razumeti i objasniti ako se posmatraju kao posledica tih odnosa. Kardelj je, na primer, govoreći o blokovskoj podeljenosti sveta, imao upravo u vidu tu činjenicu kada je zaključivao da je nerealno očekivati da prvi korak prevazilaženja te podeljenosti bude raspuštanje vojnih blokova; kao najviši izraz vojne sile savremenog sveta, oni mogu nestati jedino prevazilaženjem one politike, onih političkih odnosa iz kojih su i nastali. A to je politika u kojoj je rat njen sastavni deo. Prema tome, metodološka vrednost postupka kojim se rat definiše i kao sastavni deo politike je, između ostalog, u tome što pojašnjava osnovu za razumevanje savremene fenomenologije vojne sile.

Naša vojna teorija se nije posebno bavila pitanjem da li je Klauzeviceva definicija rata još uvek dovoljna. Razlog je u tome što nedovoljno neguje teorijsko-metodološke rasprave. Međutim, lako je uočiti i njenu karakteristiku da se nije kretala i da se ne kreće isključivo u teorijskoj ravni te definicije. Baveći se opisanim problemima rata kao savremene društvene pojave, ona nadilazi tu ravan: poklanja pažnju kako ratu kao produženju politike tako i uzrocima, fenomenologiji i posledicama rata kao virtuelne pojave, odnosno kao bitnog sastavnog dela savremenih političkih odnosa u svetu i pri tome se najvećim delom kreće smerom paradigmi opšte teorijske problematizacije o kojima je bilo reči. Ali, ona to čini u nedovoljno metodološki razvijen i obrazložen način. Zbog toga ti njeni dometi, i kada su po svojoj suštini visoke naučne vrednosti, često nisu po svom diskursu na nivou sistematično pojmovno oblikovane teorijske misli. Takvo stanje je dvostruko nepovoljno: (1) otežava prepoznavanje dometa naše vojne teorije kao naučnih rezultata i njihovu komunikaciju kao takvih sa naukom u svetu i (2) nedovoljna metodološka razvijenost i obrazloženost neke teorije, ako duže potraje, postaje veliki ograničavajući činilac njenog razvoja, pa ako bi sebi to dozvolila, i naša vojna teorija bi se našla pred tim krupnim problemom. U poslednje vreme imamo sve više

teorijsko-metodoloških rasprava. To je ohrabrujući znak. Pokretanje pitanja da li je Klauzeviceva definicija dovoljna danas, jedna je od takvih rasprava.

Tito o ratu kao sastavnom delu politike

Pre nego što pokušamo dalje razviti postavljenu tezu, neophodno je, za razumevanje suštine postavljenog pitanja i izvođenje argumentacije odgovora, ukazati na Titove stavove o ratu kao sastavnom delu politike.

Iz celine Titovih razmatranja o ratu proizlazi da on definiciju po kojoj je rat produženje politike drugim sredstvima smatra nepotpunom za objašnjenje rata kao savremene pojave. Titov odnos prema toj definiciji je u metodološkom smislu vrlo inspirativan. On je ne odbacuje, niti, pak, osporava njenu vrednost za naučno objašnjenje suštine i prirode rata kao društvene pojave u prošlosti pa i danas. Ali, istovremeno, on nju dovodi u odnos prema društvenoj stvarnosti savremenog sveta, tražeći odgovor na pitanje da li u toj stvarnosti postoje neke činjenice koje ta definicija nije uzimala u obzir, budući da kao takve nisu ni postojale u vremenu njenog nastanka. Takvim postupkom Tito otkriva dve bitne činjenice: (1) postojanje takvih istorijski kvalitativno novih sredstava za vođenje rata koja definicija o kojoj je reč nije uzimala u obzir, jer ih ljudska misao u vreme njenog nastanka nije ni naslućivala kao realnu mogućnost, pa je utoliko ta definicija postala nepotpuna, sadržajem uska; (2) nastajanje realnih uslova da se rat zauvek isključi kao sredstvo politike i rešavanja međunarodnih sporova, drugim rečima — nastajanje epohe u kojoj rat više nije neizbežan.

Navešćemo nekoliko Titovih stavova u kojima on, upravo na osnovu opisanog postupka, uspostavlja kritički stvaralački odnos prema definiciji rata kao nastavka politike drugim sredstvima. U govoru na Univerzitetu u Bandungu prilikom dodeljivanja počasnog doktorata, 1958. godine, on kaže: »U stvari, veliki talas oslobađanja materijalno slabijih naroda od kolonijalnog ili njemu sličnog potčinjavanja na svim kontinentima poklapa se vremenski upravo sa najbržim i najvećim porastom ekonomskog i vojnog potencijala razvijenih zemalja, a u prvom redu velikih sila. Razorno nuklearno oružje, od koga su njegovi inicijatori očekivali da će ih učiniti gospodarima ljudske sudbine u cijelom svijetu, zarobilo je najprije njih same. Ono je postalo sredstvo koje prijeti da uništi i svoje vlastite tvorce. Slijepa snaga ratnih mašina, naoružanih tim oru-

žjem, iskočila je iz okvira klasičnih računica koje su rat smatrale produženjem spoljne politike drugim sredstvima. Zamišljeno kao najmoćnije oružje pobjede, ono se pokazalo jedino kao oružje razaranja i sveopšteg poraza, kao oružje rata bez pobjednika.«¹

Drugom prilikom, u govoru na 15. zasjedanju Generalne skupštine OUN, septembra 1960, tu misao Tito razvija ovim zaključkom: »Prema tome, koegzistencija među narodima danas se sve više nameće ne samo kao praktična neophodnost već i kao imperativ u sadašnjim uslovima. Druge alternative, naime, i nema, osim skoro konstantnog hladnog rata, osim kretanja 'na ivici rata' i najzad pravog rata koji bi značio potpuno uništavanje — što mi svi ovdje moramo odbaciti. Upravo zbog toga danas više nije dovoljno definisati rat kao 'nastavak politike drugim sredstvima'. Orijentacija na rat za rješavanje međunarodnih sporova postaje sastavni dio politike koja više nije sposobna da 'ubjeđuje' drukčije nego prijetnjom ili upotrebom sile.«²

Istom prilikom Tito govori o ratu kao sastavnom delu politike, ali politike suprotne politici orijentacije na rat, tj. politici protiv rata, za jačanje mira, za prevazilaženje rata kao sredstva politike. To on formuliše ovako: »Mi vjerujemo i tvrdimo, najzad, da rat nije više neizbježan, odnosno da postoje svi realni izgledi da se on zauvijek isključi kao sredstvo politike i rješavanja međunarodnih sporova. To naše uvjerenje zasniva se na ocjeni da se dosljednom politikom mira mogu izolirati i onemogućiti one snage u svijetu koje se, radi sprovođenja svojih ciljeva, orijentišu na rat i za njega se pripremaju. Drugim riječima, mi vjerujemo da je ogromna većina čovječanstva protiv rata, da sve više sazrijevaju materijalni i društveno-politički uslovi za održavanje mira i da su danas snage u svijetu koje su protiv rata dovoljno jake i u stanju da spriječe njegovo izbijanje.«³

Navedeni izvori nedvojbeno ukazuju na to da Tito, imajući u vidu rat kao pojavu savremene društvene stvarnosti, ide korak dalje od Lenjina u marksističkom teorijskom definisanju rata. Taj korak dalje je otkrivanje činjenice da je rat danas ne samo nastavak već i sastavni deo politike, i to na dijalektički protivrečan način: (1) kao politika kretanja »na ivici rata«, politika hladnog rata, tj. politika sa pozicija sile koja neposrednom pretnjom primene rata kao sredstva ostvarivanja svojih ciljeva čini rat sastavnim

¹ J. B. Tito: *Govori i članci* knj. XIV, »Naprijed«, Zagreb 1962, str. 43 (ćirilica).

² *Isto delo*, knj. XVI, str. 33.

³ *Isto*, str. 38.

delom svoje politike; (2) suprotno tome, kao politika miroljubivih naprednih snaga, tj. politika koja stalno uzima u obzir rat kao neposrednu opasnost, realno mogućnu pojavu dalekosežnih negativnih posledica, radi sprečavanja te opasnosti i stvaranja sve povoljnijih uslova za istorijsko prevazilaženje rata kao sredstva i oblika rešavanja društvenih protivrečnosti.

Uzroci ispoljavanja rata kao sastavnog dela politike

Tako stižemo do obaveze da pokušamo na sistematizovan način izložiti uzroke ispoljavanja rata kao sastavnog dela politike. Uzimajući u obzir navedene i druge činjenice savremene društvene stvarnosti relevantne za rat, nalazimo, prvo, da tri karakteristike savremenog sveta, koje imaju značenje njegovih opštih zakonitosti, čine rat sastavnim delom politike, a zatim da u istom smislu deluje više relativno samostalnih uzroka koji su proizišli iz tih zakonitosti. Zbog toga ćemo prve nazvati opštim, a druge posebnim uzrocima ispoljavanja rata kao sastavnog dela politike.

Prvi opšti uzrok je — *bogaćenje sadržaja rata* kao disjunktivnog društvenog procesa. Neprekidno bogaćenje sadržaja rata je jedna od njegovih opštih zakonitosti kao društvene pojave. Ta se zakonitost ispoljava kroz činjenicu da se, zavisno od toga koliko se društveni život bogatio i diferencirao na sve veći broj društvenih delatnosti i društvenih institucija, razvijao proces posrednog ili neposrednog uključivanja tih delatnosti i institucija u pripremu za vođenje i samo vođenje rata. Danas je u tom pogledu rat postao totalni društveni proces, jer pripreme i vođenje rata zahtevaju angažovanje svih društvenih delatnosti i svih institucija — od proizvodnih do naučnih i umetničkih.

Takav odnos današnjih društava prema ratu, razume se, može počivati na dva međusobno kvalitativno različita temelja: na etatističkoj ili na samoupravnoj integraciji društva. Bez obzira na tu činjenicu, i u jednom i drugom slučaju, takvo praktično angažovanje mnoštva različitih društvenih institucija na problematici rata (odbrane) kao delu sadržaja svoje svakodnevne delatnosti jeste ispoljavanje rata kao sastavnog dela politike. U ranijim epohama nije bilo takvog i tolikog angažovanja celine društvene strukture na problematici rata.

Drugi opšti uzrok je — *nov način povezanosti rata kao oblika društvenih protivrečnosti i opšteg istorijskog procesa integracije*

ljudskog društva. Kao oblik i sredstvo rešavanja društvenih protivrečnosti, rat je povezan s tim procesom od samog njegovog početka. Ali način ispoljavanja te povezanosti se menjao kroz istoriju, zavisno od bogaćenja sadržaja i razmera tog procesa. Ekonomska, politička i kulturna, jednom rečju civilizacijska integrisanost ljudskog društva kao savremene svetske zajednice dostigla je takvu dubinu i širinu da se veza između rata, kao oblika rešavanja društvenih protivrečnosti, i tog nivoa integracije ljudskog društva ispoljava kroz dve pojave nepoznate ranijim epohama: (1) nedeljivost mira, što znači činjenicu da je svet, kao ljudsko društvo, postao toliko međusobno povezan da svaki rat, po svom društveno-političkom karakteru, postaje rat međunarodnih razmera i, kao takav, nosi u sebi opasnost pretvaranja u svetski rat; (2) opadanje efikasnosti neposredne upotrebe vojne sile kao sredstva uspostavljanja dominacije i hegemonije u odnosima između država i između društvenih grupa, uprkos snažnom razvoju tehnike, i, istovremeno, povećanje značaja vojne sile kao *posrednog* sredstva (mogućna upotreba) za uspostavljanje dominacije i hegemonije, a i kao sredstva za suprotstavljanje agresiji, dominaciji i hegemoniji (odvraćanje od vojne i drugih oblika agresije).

To su, u stvari dve zakonitosti savremenog sveta koje čine rat sastavnim delom politike. Prva zato što se sve države savremenog sveta, sa stanovišta interesa vodećih društvenih snaga u njima, bave žarištima ratnih opasnosti i slučajevima otpočinjanja ratnih sukoba kao značajnim političkim pitanjima, pa i onda kada su ta žarišta i sukobi hiljadama kilometara udaljeni od sopstvenih granica. Pored toga, svi ti slučajevi postaju predmet političkih razmatranja i odlučivanja u Organizaciji ujedinjenih nacija i na raznim drugim međunarodnim forumima, što je, takođe, nova dimenzija rata kao sastavnog dela politike.

Druga zakonitost čini rat sastavnim delom politike na taj način što ima za posledicu novi vid međusobnog »ukrštanja« oružja — trku u naoružavanju. Često se zamenjuju postojeće generacije skupocenog oružja novim, usavršenijim, a da prethodne nisu neposredno upotrebljene. Svaki slučaj takvih značajnijih promena izaziva nove političke konstelacije u svetu, zaoštavanje međunarodnih odnosa, ili popuštanje postojeće zategnutosti, pa je i to dimenzija rata kao sastavnog dela politike.

Treći opšti uzrok je — *naučno-tehnološka revolucija*. Politički odnosi u svetu nastali na rezultatima drugog svetskog rata usmerili su ogromna sredstva i brojne naučnoistraživačke kadrove u razvoj naoružanja i vojne opreme. Izrasli su džinovski vojnoindustrij-

ski kompleksi. Već početkom sedamdesetih godina čovečanstvo je trošilo na naoružanje milijardu dolara dnevno i nastavlja iz godine u godinu da troši sve više.

Ova karakteristika naučno-tehnološke revolucije unela je u odnos rata i politike istorijski kvalitativno novu dimenziju, o kojoj je već bilo reči: *realnu neposrednu opasnost da rat bude čin samouništenja ljudskog roda*. U težnji da stvori »apsolutno«¹ oružje, čovek je stvorio sredstva nad kojima gubi moć kontrole, pa ga ona kao takva nadilaze, negiraju kao istorično biće. Kao nikada dosad, politika je prinuđena da se svakodnevno odnosi prema ratu kao takvoj realnoj neposrednoj opasnosti (mogućnosti). Uzimajući u obzir posledice mogućnog opšteg nuklearnog i biološko-hemijskog rata, ona to zaista i čini. Razume se, u raznim zemljama i od strane različitih društvenih snaga na različite načine i s različitim ciljevima. No, bez obzira na te razlike, uzimanje u obzir ove opasnosti je bitno nov momenat u odnosu rata i politike koji objektivno čini rat sastavnim delom politike.

Teško je očekivati od teorije za koju je rat samo produženje politike nasilnim sredstvima da se na pravi, marksistički način suoči sa tom bitno novom činjenicom za čoveka, društvo, istoriju i svet. Jer, u ovom slučaju takav prilaz nosi sobom opasnost zapađanja u pozitivistički metod, koji težište problematizacije ove činjenice svodi samo na pitanja kako sopstvenim rešenjima parirati mogućnog protivnika, kako voditi rat a da se on ne pretvori u opšti nuklearni rat i šta činiti ako do nuklearnog sudara ipak dođe. On se, jednostavno, oglašuje o pitanja kao što su: zašto čovečanstvo sve mahnitije srlja u suludu mogućnost samouništenja uprkos svesti o toj suludosti, zato što su još uvek preslabe snage koje se tome suprotstavljaju, šta znači takva praksa i takav odnos snaga sa stanovišta društvenog progressa uopšte i posebno sa stanovišta revolucionarnog menjanja sveta. Nasuprot tome, marksistički metod takva pitanja problematizira kao prethodna svim ostalim. Imajući u vidu današnju marksističku nauku i filozofiju u svetu, opravdano je zaključiti da one još nisu na dovoljno sistematičan, razvijen i argumentovan način odgovorile na ta i slična pitanja.

Opisani opšti uzroci se međusobno prožimaju i iz njihovog prožimanja nastaju neka stanja i odnosi koji kao posebni uzroci utiču na to da je rat danas i sastavni deo politike.

Prvi od takvih uzroka je *veličina sredstava koja današnja društva izdvajaju za vojne budžete*, kako se to u svetu uobičajeno kaže, i *način na koji se ta sredstva troše*. Oduvek su države odvajale izvesna sredstva za vojne potrebe. Ali, današnji vojni budžeti su ne-

što kvalitativno novo u pogledu visine procenta nacionalnog dohotka koji se za njih izdvaja i stalnosti tog izdvajanja i brojnosti društvenih institucija koja su, na ovaj ili onaj način, stalno angažovane u ostvarivanju ciljeva za koje se ta sredstva troše. To su dovoljno poznate činjenice da ih na ovom mestu ne treba navoditi. Dovoljno je zaključiti da je stalno izdvajanje velikih sredstava za rat kao mogućnu pojavu, određivanje ciljeva njihovog trošenja i usmeravanje društva za ostvarivanje tih ciljeva postalo jedno od primarnih područja svakodnevne politike u svim društvima. U tom smislu, rat je na vrlo uočljiv način sastavni deo politike.

Sledeći poseban razlog zbog kojeg je danas rat sastavni deo politike jeste *primoranost politike da uzima u obzir mogućnost izbijanja rata kao, praktično, stalno postojeće opasnosti*. Takav odnos politike prema ratu uslovljen je — kako je prikazano — karakterom savremenih sredstava za vođenje rata, kao i činjenicom da je mir postao nedeljiv. A to znači da svaka zemlja mora računati sa mogućnošću da se nađe u ratnim uslovima i onda kada se ne nalazi u zaoštrenim odnosima sa susedima. Prema tome, uzimanje u obzir mogućnosti izbijanja rata kao praktično stalno postojećom opasnošću jeste, na žalost, univerzalna karakteristika politike današnjih zemalja kao subjekata svetske zajednice, pa je i u tom smislu rat sastavni deo politike.

Najzad, poseban razlog zbog kojeg je rat sastavni deo politike jeste *povećanje društvene moći vojnih institucija*, a naročito porast njihove političke uloge. Kao što je poznato, osnovni izvori velike društvene moći savremenih vojnih institucija su: njihova razvijenost kao velikih složenih sistema koji raspolažu ogromnom fizičkom silom, posedovanje velikih finansijskih sredstava i materijalnih bogatstava, njihova unutrašnja politizacija, povezanost sa brojnim društvenim institucijama u svim oblastima društvenog života, a sve to uz povećan stepen njihove društvene zatvorenosti u odnosu na druge institucije.

Praksa pokazuje da svrha ispoljavanja te društvene moći može biti, u osnovi, dvojaka, međusobno oprečna. Zavisno od karaktera i ciljeva društvenih snaga kojima služe, te institucije mogu biti značajan protagonist sa pozicija sile, tj. upotrebe pretnji ratom kao sastavnim delom politike, ili, suprotno tome, mogu biti značajan činilac politike isključivanja rata kao sredstva rešavanja međunarodnih protivrečnosti. I u jednom i u drugom slučaju povećana društvena moć vojnih institucija, posebno njihova unutrašnja politiziranost, čini odnos rata i politike kvalitativno drukčijim od onog odnosa kakav je bio u vreme Klauzevica.

Pojavni oblici rata kao sastavnog dela politike s pozicija sile

Prethodna rasprava o pitanju zašto je danas rat sastavni deo politike dovodi nas do novog pitanja: kako se to dešava, drugim rečima do obaveze da se odredi fenomenologija te današnje suštinske karakteristike rata.

Već smo utvrdili da se to dešava na dijalektički protivrečan način: (1) u vidu politike s pozicija sile i (2) suprotno tome, u vidu miroljubive politike, tj. borbe za eliminisanje rata kao načina rešavanja savremenih društvenih protivrečnosti. Razmotrićemo najpre osnovne pojavne oblike prvog načina.

Međusobno blokovsko suprotstavljanje je danas najznačajniji pojavni oblik rata kao sastavnog dela politike s pozicija sile. Bez obzira na razlike između postojećih blokova, sama svrha njihovog postojanja i način ostvarivanja te svrhe su po sebi politika s pozicija sile. Jer, to je odnos u kome druga strana predstavlja apriori datu neposrednu ratnu opasnost, pa je utrkivanje da protivnička strana ne dođe u položaj vojne nadmoćnosti i međusobno uzimanje u obzir količine sile koju druga strana poseduje način egzistiranja blokova.

Ukoliko bi takvo nadmetanje imalo zaista za cilj uspostavljanja stanja koje se danas označava pojmom *ravnoteža snaga*, to bi za čovečanstvo bila najsrećnija varijanta međusobnog blokovskog odnošenja. Pa i tada ono nije ništa drugo nego stanje međusobno suprotstavljenih sila, i kao takvo pojavni oblik politike s pozicija sile. U slučaju kada je svrha međusobnog blokovskog nadmetanja postizanje prednosti nad suparničkom stranom radi proširenja sopstvene sfere uticaja, blokovska suprotstavljenost je najvidljiviji i najopasniji oblik rata kao sastavnog dela politike s pozicija sile.

Trka u naoružavanju je danas, pre svega, izraz međusobnog blokovskog suprotstavljanja, jer se pod tim pojmom u prvom redu podrazumeva tehničko-tehnološko nadmetanje blokova. U tom smislu, ona je pojavni oblik blokovskog suprotstavljanja, kao i ravnoteža snaga. Kada bi bila samo to, ne bi bilo potrebno da je izdvojimo kao poseban oblik. Ali ona nije samo to. Rezultati trke u naoružavanju između blokova kao osamostaljeni izvor blokovskog suprotstavljanja, pored toga, omogućavaju pojedinim blokovskim i neblokovskim zemljama da se domognu naoružanja kao sredstva za vođenje politike sa pozicija sile prema pojedinim susednim, pa i nesusednim zemljama. Takvi slučajevi danas su, na primer, politika Izraela i Južnoafričke Republike prema susednim zemljama, ili Vijetnama prema Kampučiji.

Hladni, specijalni i psihološki rat su vrlo rašireni pojavni oblici politike s pozicija sile. Kao i u slučaju trke u naoružavanju, sredstvo sa blokovskog suprotstavljanja, ali i hegemonističke i imperijalističke politike pojedinih blokovskih i vanblokovskih zemalja prema drugim zemljama. Pojmovi »hladni rat«, »specijalni rat« i »psihološki rat« — u današnjem njihovom značenju — upravo su i nastali kao teorijske tvorevine kojima se utvrđuje i objašnjava obojačenost odnosa rata i politike kvalitativno novim vidom uticaja rata na politiku. Smisao upotrebe reči »rat« u konstituisanju tih pojmova nije, prema tome, u postizanju nekog jezičkog, stilskog metaforičkog efekta, već utvrđivanje činjenice da su tu u pitanju posebni oblici korišćenja rata kao sredstva politike sa pozicija sile. Njihova posebnost je u tome što se neposredna upotreba oružja, tj. vođenje oružane borbe kao glavni način ostvarivanja postavljenih ciljeva zamenjuje pretnjom upotrebe oružja i ideološko-političkim i psihološkim osposobljavanjem protivnika da vodi oružanu borbu, kao načinima kojima se, u stvari, žele postići isti ciljevi. Na taj način se menja i sam odnos rata i politike. Taj se odnos danas ne iscrpljuje time što politika određuje ciljeve rata i što stvara uslove da se oni ostvare oružanom borbom kao krajnjim sredstvom. On dobija, kao što je prikazano, novu dimenziju: politika, kao politika s pozicija sile, preuzima na sebe zadatak da se za ostvarivanje svojih ciljeva koristi savremenim oružjem i bez njegove neposredne upotrebe, tj. bez vođenja oružane borbe.

Izloženoj argumentaciji i zaključcima može se staviti primedba da ideja i praksa ostvarivanja cilja rata i bez neposredne primene oružane borbe nisu nešto što se javlja tek u drugoj polovini XX veka. To je tačno. Još pre 2.500 godina Sun Cu Vu je, u delu »Veština ratovanja«, pisao: »Najveći uspeh ne sastoji se u tome da pobedimo u svim bitkama, već da savladamo otpor neprijatelja bez borbe.«⁴ Ideju i pokušaje (pa i slučajeve njenog ostvarivanja) da se protivnik pobedi i bez prolivanja krvi, ili da oružana borba bude samo završni čin već, u stvari, dobijenog rata, poznaje istorija svih epoha. Ali ta ideja i praksa nisu, ipak, ono što danas označavamo pojmovima »hladni rat«, »specijalni rat« i »psihološki rat«. One su neka vrsta preteče ovim vrstama rata, a bitno se razlikuju od njih po tome (1) što je raniji pokušaj pobede nad neprijateljem bez oružane borbe bio izraz već donete odluke o ratu kao produžetku politike, i (2) što je podrazumevao ulaženje sopstvene vojske kao pobedničke vojske na teritoriju protivnika i pretvaranje te vojske u glavni oslonac uspostavljanja hegemonije nad osvojenom zem-

⁴ Sun Cu Vu: *Veština ratovanja*, »Vojno delo«, Beograd 1952, str. 44.

ljom. Takvu praksu i takvo stanje ne označavamo pojmom »hladni rat«. Njime označavamo međusobno konfrontiranje zemalja, pre svega velikih sila, u podeli interesnih sfera u kome se one prvenstveno oslanjaju na politiku s pozicija sile kao način ostvarivanja svojih ciljeva dominacije i hegemonije, ali više pretnjom upotrebe oružja nego njegovom upotrebom. Takva konfrontacija ima svoju unutrašnjopolitičku i spoljnopolitičku suštinu, koju je na pravi način izrazio poznati američki lingvist Noam Čomski ovim rečima: »Hladni rat je sredstvo pomoću kojeg velike sile kontrolišu i mobilišu sopstveno stanovništvo u cilju davanja podrške agresivnoj i intervencionističkoj politici zbog navodne pretnje neprijateljske supersile.«⁵

Specijalni rat ima više zajedničkog sa ranijim idejama pobeđe bez upotrebe oružane borbe kao glavnog načina ostvarivanja cilja rata, u tom smislu što i on podrazumeva neposrednu aktivnu ulogu određenih vojnih snaga. Danas su to, razume se, sasvim drukčije snage: specijalne snage za vođenje nekonvencionalnih dejstava, komandosi, a u najnovije vreme snage za brze intervencije. Ali, i pored te sličnosti, specijalni rat se bitno razlikuje od ranije teorije i prakse pobeđivanja protivnika bez oružane borbe po tome: (1) što znači primenu strategije razbijanja protivnika iznutra organizovanjem satelitskih snaga iz struktura društva protiv kojeg se vodi taj rat, kao snaga koje ostvaruju to razbijanje dotadašnjih vladajućih struktura kao protivnika, i (2) što je uloga snaga za specijalni rat zemlje koja vodi takav rat — posredna, tj. osnovni zadatak im je da dejstvuju kao izvor društvene moći domaćih satelitskih snaga.

Razliku između psihološkog rata i ranije ideje i prakse pobeđivanja protivnika bez oružane borbe nije potrebno posebno prikazivati, budući da je danas psihološki rat, u stvari, jedan od načina vođenja specijalnog rata, a glavno obeležje mu je razbijanje protivnika iznutra metodom i sredstvima idejno-političke i propagandno-psihološke manipulacije.

Pojavni oblici rata kao sastavnog dela miroljubive politike

Da bismo je dovoljno jasno prikazali, ovu politiku treba prvo razgraničiti sa pacifizmom. Istorija je već rekla svoju reč o pacifizmu, i to o oba njegova osnovna vida. Za njegov prvobitni vid — sjajnu kritiku neljudske strane rata, potvrdila je istinitost Me-

⁵ NIN br. 1591 od 28. juna 1981, Beograd.

ringove ocene, da ta antiratna ideja, i pored svoje duboke humanosti, nije mogla da metne nijednu slamku na put sprečavanja rata, jer je bila idealistička. Za njegov kasniji vid — »antiratnu«, »miroljubivu« ideju buržoazije, koja se učvrstila na vlasti, utvrdila je da u svojoj suštini nije bila antiratna ni miroljubiva, jer joj je smisao bio suzbijanje revolucionarnih pokreta i sprečavanje oslobodilačke borbe u kolonijama.

Miroljubiva politika o kojoj je ovde reč po svojoj humanosti istovetna je prvobitnoj pacifističkoj ideji, a razlikuje se od nje po tome što polazi od otkrića *objektivno nastajućih mogućnosti* prevazilaženja rata kao oblika i sredstava rešavanja društvenih protivrečnosti, to jest polazi od utvrđivanja: bitnih razloga tog prevazilaženja, postojanja društvenih snaga čiji je to životni interes i produblјivanje društvene svesti o nužnosti tog prevazilaženja i načinima i sredstvima kako da se to ostvaruje. Zbog toga je i opravdano govoriti o ratu kao sastavnom delu takve, miroljubive politike, jer je njena suština da ga stalno uzima u obzir kao konkretno-istorijsku mogućnost i na osnovu toga bori se za pronalaženje snaga, načina i sredstava za prevazilaženje te mogućnosti. Najvažniji njeni pojavnici oblici danas su:

Miroljubiva aktivna koegzistencija. Suština je njena u tome što uzima u obzir objektivno postojeće suprotnosti između država kao uzroke mogućnosti izbijanja ratnih sukoba među njima, a koje kao takve ugrožavaju i mir u svetu, pa traži načine i sredstva za njihovo razrešavanje na već dobro poznatim načelima ove politike, kao što su: zabrana upotrebe sile i pretnje silom u međunarodnim odnosima, rešavanje sporova miroljubivim putem na principima Povelje Ujedinjenih nacija i drugi. Po razlozima zbog kojih je postala značajna, po širini društvenih snaga koje je sve više prihvataju, po definisanosti njenih načela i njihovom međunarodno-pravnom oblikovanju, miroljubiva aktivna koegzistencija predstavlja novi kvalitet politike eliminisanja rata kao sredstva rešavanja suprotnosti među državama u odnosu na politiku koegzistencije kakva se javljala u prethodnim epohama.

Nesvrstanost. Kao politika i pokret, nesvrstanost je pojava druge polovine dvadesetog veka. Nastala je upravo iz sagledavanja pogubnosti blokovske podeljenosti sveta po mir u svetu, napredak čovečanstva, pa i fizički opstanak ljudskog roda. Suštinski stavovi dokumenata Prve konferencije nesvrstanih zemalja (Beograd 1961. g.) jesu: odlučno odbacivanje teze da je rat neizbežan; da vojni blokovi unutrašnjom logikom međusobnih odnosa neizbežno izazivaju zaoštavanje međunarodnih odnosa i opasnosti ratnih sukoba;

da miroljubiva koegzistencija predstavlja jedinu alternativu hladnom ratu; da se svet mora organizovano menjati prelaskom sa starog poretka zasnovanog na dominaciji, na novi poredak zasnovan na saradnji među narodima; da svetski mir mora biti glavna briga svih demokratskih snaga. Od tog doba nesvrstanost je izrastala u sve širi i organizovaniji svetski pokret i sve celovitiji program za mir, ravnopravnu saradnju i demokratizaciju međunarodnih odnosa. Upravo kao takva, nesvrstanost znači sve potpuniju politiku prevazilaženja rata kao oblika i sredstva rešavanja društvenih protivrečnosti.

Odbrana osloncem na sopstvene snage. Odbrambena politika koja se temelji na ovom načelu je, iz dva razloga, u svojoj biti miroljubiva politika. Prvo zbog toga što je po sebi antiblokovska, pa utiče na prevazilaženje blokovske podeljenosti i suprotstavljenosti. To je politika koja u odlučnosti i spremnosti sopstvenog naroda da brani svoju nezavisnost vidi glavnu garanciju te nezavisnosti, pa zato isključuje vezivanje za blok, jer blokovsko povezivanje objektivno znači suprotnu politiku: politiku koja tu garanciju vidi u osloncu na spoljnu snagu.

Drugi razlog zbog kojeg je politika oslonca na sopstvene snage u biti miroljubiva politika je u tome što aktivno deluje kao politika odvrćanja od agresije. Praksa dokazuje da imperijalističke i hegemonističke snage — ma koliko bile nezajažljive — uzimaju u obzir otpor na koji mogu naići u ostvarivanju svojih ciljeva. Ukoliko je neka zemlja odlučnija i spremnija da brani svoju nezavisnost, utoliko teže postaje žrtva agresije i obratno. Tu se upravo radi o onim slučajevima u kojima je svrha visoke borbene spremnosti za vođenje rata — očuvanje mira, budući da agresiju čini neisplativom, istorijski preživelim načinom ostvarivanja političkih ciljeva.

Detant. Ovim pojmom, kao što je poznato, označava se danas proces popuštanja zaoštrenosti međunarodnih odnosa i smanjivanje opasnosti od rata. Po svojoj suštini detant je politika suprotna politici hladnog rata, tj. politika koja, uzimajući u obzir zaoštrenost međunarodnih odnosa kao izvor neposredne ratne opasnosti, nastoji da odstranjuje uzroke te zategnutosti i time smanji ratnu opasnost. Prema tome, radi se o politici koja se neposredno bavi ratom — pa je zbog toga rat njen sastavni deo — ali ne radi njegovog vođenja, ne da bi se u njemu produžavala, već suprotno tome — da bi otklanjala opasnost od rata. Ukoliko istinskije teži tom cilju, utoliko je miroljubivija politika. Ovo je potrebno istaći, jer praksa pokazuje da detant može imati dva različita sadržaja: može da znači samo politiku međusobnog dogovaranja vodećih blokov-

skih sila, a može da predstavlja i univerzalnu politiku u kojoj učestvuju sve zemlje. U prvom slučaju detant je, u stvari, polovična miroljubiva politika: otklanja opasnost od ratnog sudara blokova, ali ukoliko to dogovaranje ne uvažava interese drugih zemalja, ukoliko je hegemonističko, pa kao takvo izaziva opasnost od drugih ratnih sukoba i na taj način opet ugrožava mir u svetu.

Razoružanje. Predstavlja politiku koja se najneposrednije bavi (u njoj ravnopravno učestvuju i političari i vojni stručnjaci) s ciljem zaustavljanja trke u naoružavanju kao uzroka zaoštavanja međunarodnih odnosa i opasnosti ratnih sukoba, te kao sve pogubnijeg ograničavajućeg činioca civilizacijskog razvoja ljudskog društva. Zbog takve svoje sadržine i svrhe, razoružanje je vrlo značajan aktuelni oblik rata kao sastavnog dela miroljubive politike.

Da li je termonuklearni rat produženje politike

Iz dosadašnjeg razmatranja očigledno je da pretnja nuklearnim ratom leži u osnovi hladnog rata, pa je u tom smislu takav rat, kao mogućna činjenica, sastavni deo politike. Međutim, u ovoj raspravi o definiciji rata ostalo je nezahvaćeno pitanje da li je termonuklearni rat i produženje politike. Zanimljivo je da je naša vojna misao više pažnje posvetila ovom pitanju nego određenju rata kao sastavnog dela politike. Verovatno se to desilo pod uticajem diskusija u inostranstvu o ovom pitanju.

Polazeći od opravdane pretpostavke da bi opšti termonuklearni rat imao za posledicu obostrano uništenje protivnika, što znači da nijedna zaraćena strana ne bi njime ostvarila racionalne političke ciljeve, jedan deo naših autora (a i stranih) stoji na stanovištu da takav rat nije produženje politike. Takav zaključak izvode na osnovu ove dve premise: prvo, da bi u slučaju opšteg termonuklearnog rata došlo do odvajanja politike od rata, i drugo, da bi se njime politika gasila.⁶

Najpouzdaniji način provere valjanosti nekog stanovišta (zaključka) jeste provera logičke i činjeničke valjanosti premisa zbog kojih i na osnovu kojih je ono izvedeno. Zbog toga podimo tim putem.

U slučaju navedenog stanovišta da termonuklearni rat nije produženje politike, prva premissa glasi: takav rat bi značio *odvajanje* rata od politike. Ovaj sud neizbežno nameće pitanje: šta može da

⁶ Videti najnoviji slučaj izlaganja tog stanovišta u časopisu »Vojno delo« br. 2/1981.

znači odvojenost rata od politike kao empirijska činjenica? Ona jedino može da znači da je u pitanju rat u kojem zaraćene strane nisu politički subjekti i koji nema politički cilj kao svoju svrhu. Samo pod tim uslovima moguće je postojanje rata kao oblika društvenog sukoba, odvojenog od politike.

Da li takav rat može zaista postojati?

Kakav odgovor će neko dati na to pitanje, zavisi od teorijske osnove sa koje polazi. Onaj ko polazi, na primer, sa stanovišta biologističko-organske teorije o ratu (ilustracije radi podsetimo na jednu od njenih verzija prema kojoj je rat jedan od oblika ispoljavanja »nagona za samoodržanje«), daće pozitivan odgovor, jer za tu teoriju rat nije pojava političke prirode.

Međutim, pozitivan odgovor nije mogućan ako se dosledno polazi sa stanovišta marksističke teorije o ratu. Oružani sukob u današnjem svetu koji nema nikakve veze sa politikom, to jest u kojem subjekti tog sukoba nisu politički subjekti i koji nema politički cilj kao svoju krajnju svrhu, jeste pojava koju ne obuhvata nijedno marksističko određenje rata. To ne znači da marksistička teorija negira postojanje ili mogućnost postojanja takvih oružanih sukoba. Takvi sukobi su, na primer, porodični obračuni proizišli iz etike krvne osvete, ili međusobni obračuni mafija. Ali, takvi i slični sukobi ne ulaze u obim marksističkog pojma rata.

Onaj ko bi želeo da u okviru marksističkog shvatanja rata teorijsko-metodološki korektno postavi i dokaže tezu o odvojenosti rata od politike, morao bi prethodno izvršiti takvu marksističku redefiniciju pojma rata koji bi svojim obimom obuhvatao i oružane sukobe čiji subjekti nisu politički subjekti i čiji ciljevi nemaju nikakve veze sa politikom. Nijedan autor koji zastupa tezu da bi opšti termonuklearni rat predstavljao slučaj odvojenosti rata od politike nije to učinio, pa jedino što pouzdano možemo zaključiti jeste da je ta teza zasad krajnje teorijski neutemeljena i da je u potpunosti nesaglasnosti sa postojećim priznatim pojmovnim određenjima rata u današnjoj marksističkoj teoriji, budući da njeni autori nisu ni pokušali suprotno dokazati.

Toliko o naučno-logičkoj valjanosti prve premise. Ostaje da se vidi šta je sa njenom činjeničkom utemeljenošću. Pođimo od pitanja: ko bi u opštem, odnosno obostrano termonuklearnom ratu mogao biti subjekt rata? Odgovor je nedvojben: onaj ko poseduje sistem termonuklearnog oružja. Danas su to jedino *države* nuklearne sile.

Prema tome, na obe zaraćene strane država bi bila onaj subjekt rata koji bi definisao cilj nuklearnog rata, doneo odluku o

upotrebi nuklearnog oružja i rukovodio njegovom upotrebom. Tome treba dodati činjenicu da je sistem nuklearnog oružja u svim zemljama koje njime danas raspolažu društveno najzatvoreniji deo njihove vojne moći, kao deo o kojem odlučuje isključivo *najuzi politički vrh države*.

Budući da je država po svom društvenom biću najpolitičkiji društveni subjekt i da bi — imajući u vidu današnje zemlje koje poseduju termonuklearno oružje i način na koji ga poseduju — slučaj upotrebe termonuklearnog oružja bio slučaj najekstremnijeg odlučivanja najužeg političkog vrha u ime društva o najsudbonosnijem pitanju tog društva i sveta u celini, zaključiti da bi opšti termonuklearni sukob predstavljao primer rata u kojem je rat odvojen od politike, znači ne uvažavati navedene činjenice. Prema tome, i u pogledu njene činjeničke utemeljenosti, prva premisa nije održiva.

Analizirajmo sada drugu premisu: termonuklearnim ratom politika se gasi. Zašto se gasi? Autori ovog stanovišta kažu: zato što bi rezultat opšteg termonuklearnog rata bilo obostrano uništenje zaraćenih strana, pa samim tim besmislen, iracionalan; zbog tog njegovog iracionalnog rezultata, u takvom ratu politika se ne produžava, već gasi.

Podvrgnimo taj zaključak sudu istorijskog iskustva, postavljajući pitanje: da li je dosad bilo iracionalnih ratova u smislu istorijske iracionalnosti njihovih ciljeva i rezultata? Da, takvih ratova je bilo. To su oni ratovi čiji ciljevi su bili nesaglasni opštim društveno-istorijskim uslovima u pogledu mogućnosti njihovih ostvarenja, pa kao takvi neostvarljivi, iracionalni. Na primer, suština ciljeva ratova koje je vodila Turska Imperija krajem prošlog i početkom ovog veka bila je očuvanje feudalne imperijalne vlasti kada za to više nije bilo objektivnih istorijskih uslova, pa su u društveno-istorijskom smislu bili iracionalni. Krajnji ciljevi vođa Trećeg Rajha, da osvajačkim ratom i istrebljenjem čitavih naroda zagospodare svetom, bili su, takođe, društveno-istorijski iracionalni. Iako su, dakle, ciljevi takvih ratova, posmatrani sa stanovišta društveno-istorijskih uslova, bili neostvarljivi, pa kao takvi iracionalni, autori o kojima je reč priznaju ih kao ratove u kojima se politika produžavala.

Ako se neostvarljivost cilja rata uzme kao kriterijum za kvalifikaciju da je takav rat iracionalan, i pri tome taj kriterijum dosledno primenjuje, onda bi svaki rat u kojem je jedna strana bila pobednik, a druga pobeđeni, morali sa stanovišta ciljeva pobeđene

strane kvalifikovati iracionalnim, pa zbog toga i ratom u kojem se politika nije produžavala, već gasila.

Autori teze da se u opštem termonuklearnom ratu politika gasi, imaju pravo da povodom izloženog zaključka kažu: opšti termonuklearni rat bitno bi se razlikovao od svih tih ratova po svoja tri rezultata: u njemu ne bi bilo pobjednika, njegove posledice bi bile obostrano uništenje zaraćenih strana, pa i uništenje ljudskog društva, a upravo na osnovu tih činjenica zaključujemo da se u takvom ratu politika gasi.

Po tome što u njemu ne bi bilo pobjednika, termonuklearni rat nije istorijski nova pojava. Takvih ratova bilo je i do sada. To su oni ratovi u kojima su zaraćene strane obostrano dolazile do zaključka da nisu u stanju ostvariti željene ciljeve, da je dalje vođenje rata necelishodno, pa su ga završavali za obe strane prihvatljivim nagodbama.

Ali, po tome što bi doveo do međusobnog uništenja zaraćenih strana i uništenja ljudskog društva, termonuklearni rat je istorijski kvalitativno nova pojava. Kao takav, on je zaista na bitno nov način društveno-istorijski iracionalan. Ta činjenica je nezaobilazna i nesporna.

Ono što je sporno, jeste odgovor na pitanje: šta je društvena suština te iracionalnosti? Prema tezi o termonuklearnom ratu, kao ratu u kojem se politika gasi, društvena suština te iracionalnosti je da takav rat prestaje biti politička pojava.

Prvo na šta treba ukazati je da ta teza nije korektna u epistemološko-metodološkom smislu. Ona, u stvari, znači negativno određenje: kaže samo to da takav rat *nije* nastavak politike. Pozitivno ga ne određuje, naime, ne kaže kakva je to pojava ako nije politička. Ali, to ipak nije njena najvažnija slabost. Bitna njena slabost je u tome što, prenebregavajući izložene činjenice, pogrešno definiše društvenu suštinu iracionalnosti termonuklearnog rata, stvarajući privid o termonuklearnom ratu kao nepolitičkoj pojavi.

Društvena suština iracionalnosti termonuklearnog rata je u tome što bi ona bila krajnji domet otuđenosti čoveka kao političkog čoveka i društva kao političkog društva, tj. takve političke otuđenosti čoveka i društva koja ih vodi u njihovo samouništenje.

Termonuklearno oružje, istorijski posmatrano, javlja se — da se poslužimo Marksovom terminologijom — u epohi stvaranja objektivnih uslova za prelaz ljudskog društva iz predistorije u pravu istoriju. Kojim pravcem će ono ići? Može dospeti u pravu istoriju, ali i ne mora. To zavisi od njega samog. Između ostalog, zavisi i od njegovog odnosa prema termonuklearnom oružju. Ako uspe pre-

vladati politiku kao toliko otuđenu silu koja je spremna da posegne i za termonuklearnim oružjem kao sredstvom za ostvarenje svojih ciljeva, savladaće jednu od današnjih najvećih prepreka na putu ka pravoj istoriji. Ako ne uspe u tome, ljudsko društvo će samo sebe osuditi na samouništenje. To je stvarna suština iracionalnosti termonuklearnog rata. Teza da se u takvom ratu politika gasi, samo otežava da utvrdimo i razumemo otuđenost politike kao suštinu iracionalnosti termonuklearnog rata, zbog čega je i on upravo nastavak takve otuđene politike, otuđene do krajnjeg besmisla.